

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: «**ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ**»

Виконала: студентка 2 курсу групи KorOb1-M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Таран Катерина Андріївна

Керівник:
Чопік О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	6
1.1. Особливості розвитку лексичної сторони мовлення в онтогенезі...	6
1.2. Розвиток лексичної сторони мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	12
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	24
2.1. Методика вивчення лексичної сторони мовлення в молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.....	24
2.2. Якісний та кількісний аналіз результатів дослідження лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями..	30
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	37
3.1. Напрямки корекційної роботи з формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.....	37
3.2. Корекція лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	43
Висновки до розділу 3.....	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасна система освіти передбачає вдосконалення навчального процесу шляхом посилення принципу розвивального навчання. Зміст процесу навчання висуває певні вимоги до рівня розумового та мовленнєвого розвитку дітей, зокрема і молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. Формування лексичного боку мовлення є важливим завданням корекційно-розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, яке обумовлене значущістю лексики для мовленнєвого розвитку загалом та для процесу комунікації і розвитку пізнавальної діяльності дітей зокрема.

Дослідження науковців (А. Богуш, М. Гнезділов, Н. Жукова, М. Кольцова, Р. Лалаєва, О. Лурія, І. Марченко, Т. Розанова, Н. Серебрякова, Є. Соботович, І. Соловьев, Т. Філічева, Н. Чередніченко, Ж. Шиф та ін.) доводять, що недорозвиненість лексичної сторони мовлення призводять до обмеженості словесних засобів спілкування різного ступеня вираження, а також недостатності засвоєння змістовної структури слова, неправильного використання слів в усному та писемному мовленні, до недостатнього його розуміння.

Отже, однією з найважливіших умов розвитку мовленнєвої діяльності є сформованість лексичного боку мовлення. Це і обумовило вибір нами теми дослідження **«Формування лексичної сторони мовлення в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями»**

Метою дослідження є з'ясувати сутність та особливості формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження: лексична сторона мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження: методичне забезпечення формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у навчальному процесі.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.

2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень сформованості лексичної сторони мовлення у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.

3. Визначити особливості формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

4. Розробити методичне забезпечення для формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду роботи закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; *емпіричні:* констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад «Хотинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 2

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку лексичної сторони мовлення у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення полягає у можливості експериментальної апробації методичного забезпечення формування лексичної сторони мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, яке може використовуватись вчителями, вихователями, корекційними педагогами в освітньому процесі, студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та

магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз літературних джерел та проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Лексика, піддається корекції шляхом цілеспрямованого впливу за допомогою різних методів і прийомів. Одним із шляхів розвитку лексичного боку мовлення є формування узагальнюючої лексики дітей з інтелектуальними порушеннями, який передбачає постійне використання словникових вправ, дидактичних ігор під час навчально-виховного процесу.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження показав, що учні 1-2 класів спеціальної школи не розуміють значення багатьох слів; для багатьох з них сам зміст слова має ще конкретний характер, однак вони опановують найбільш доступні їм слова, що мають узагальнений зміст. У них є несформованим узагальнене лексичне значення багатьох груп слів; узагальнюючі слова учні використовують лише у знайомих ситуаціях; мають нечіткі уявлення про родові відношення, спостерігаються неточності розуміння значень деяких слів, вони не вміють співвідносити слова з певними логічними категоріями на основі виділення загальної семантичної ознаки.

Визначено, що в учнів 1-2 класів спеціальної школи спостерігаються особливості класифікацій слів на основі семантичних ознак: групування семантично далеких слів викликає певні труднощі, виконання завдань на групування семантично близьких слів супроводжується великою кількістю помилок. У деяких групах слів діти часто не виділяють загальну понятійну ознаку, а здійснюють класифікацію на основі спільності ситуації, функціонального призначення.

Теоретичний та практичний аналіз проблеми дослідження дозволили нам виділити рівні узагальнюючої лексики у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Відповідно до критеріїв (правильність виконання, повнота та самостійність виконання завдання, дотримання послідовності виконання, характер використаної допомоги та її вплив на результат виконання завдання) нами було сформульовано високий,

середній та низький рівні розвитку. Результати дослідження показали переважно низький та середній рівні узагальнюючої лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями: діти не розуміють значення багатьох слів, мають нечіткі уявлення про родо-видові відношення. У них несформоване узагальнене лексичне значення груп слів, вони не вміють співвідносити їх з певними логічними категоріями на основі виділення загальної семантичної ознаки. Групування семантично близьких слів супроводжується великою кількістю помилок, групування семантично далеких слів є неможливим.

Порівняльний аналіз рівня сформованості узагальнюючої лексики в учнів 1 та 2 класу вказує на дещо вищі показники їх сформованості в учнів 2 класу, що може свідчити про ефективність корекційного впливу.

Успішність лексичної роботи з молодшими школярами з порушеннями розумового розвитку напряму залежить від підбору матеріалу, його раціонального угруповання. Основним принципом та опорою мовленнєвої роботи є здійснення її у тісному зв'язку з розвитком мислення. Так, формуючи в певній послідовності мовлення учнів, ми тим самим розвиваємо і їх мислення. Дотримання цього принципу вимагає також того, щоб учень в процесі лексичної роботи був поставлений в умови рішення розумової задачі, засвоєння слів відбувалося не шляхом простих повторів або механічного їх заучування, а шляхом самостійного вироблення смислового зв'язку, на основі переробки отриманої інформації.

Отже, лексичний матеріал для роботи з дітьми з порушеннями інтелекту, повинен ретельно підбиратися і групуватися в такій послідовності, яка забезпечувала б цим учням поступовий перехід від властивого їм наочного, конкретного віддзеркалення навколишніх явищ до більш абстрактного і узагальненого усвідомлення дійсності на основі мовлення.

Вивчення стану проблеми у практиці роботи спеціальної школи дозволив нам виділити напрямки роботи по формуванню узагальнюючої лексики в учнів спеціальної школи. Для реалізації напрямків формування

рівнів лексичної сторони мовлення ми розробили систему занять, впровадження якої, на нашу думку, покращить результативність її формування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

У результаті проведеного дослідження нами було розв'язано усі поставлені завдання. Вважаємо, що перспективними напрямками дослідження цієї теми є апробація методичного забезпечення для формування лексичної сторони мовлення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боряк О.В. Методика логопедичного обстеження розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / О. В. Боряк // за заг. ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. – Суми : ВВП «Мрія», 2015. – С. 133-152.
2. Выготский Л.С. Собрание починений : в 6-ти томах. Основы дефектологии / Под ред. Т.А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5. – 368 с.
3. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 471 с.
4. Глущенко І. І. Методика формування лексичних узагальнень різної складності у дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку / І. І. Глущенко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 14 (225). – С. 11-23.
5. Грибань Г. Психологічні передумови оволодіння лексичною семантикою молодшими школярами із ТПМ / Г. В. Грибань // Теорія та практика сучасної логопедії : зб. наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – С. 24–30.
6. Давидова О. Вплив психофізичних відхилень на стан мовленнєвого розвитку дитини / О. Давидова // Дефектологія. – 2007. – №11. – С. 49-51.
7. Ерёмина В.Н. Формирование семантики многозначного слова у детей с общим недоразвитием речи // Практическая психология и логопедия. – 2006. – №6. – С.26-31.
8. Жинкин Н. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 124 с.
9. Замский Х. С. О разнообразии при повторении учебного материала во вспомогательной школе // Известия АПН РСФСР. – 1954. – вып. 57. – С. 25–29.
10. Занков Л. В. Психологические особенности учащихся младших

классов вспомогательной школы. // Известия АПН РСФСР. – 1951. – Вып. 37. – С. 17–23.

11. Заплатная С. Проявления лексико-грамматических нарушений у детей и пути их коррекции / С. М. Заплатная // Специальные образовательные потребности: материалы конференции. – Тарту, 1998. – С. 51-57.

12. Зикеев А.Ф. Работа над лексикой в начальных классах специальных (коррекционных) школ. – М.: Академия, 2002. – 176 с.

13. Игнатьева С. А. Логопедическая реабилитация детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. Заведений / С.А. Игнатьева, Ю.А. Блинков.– М. : ВЛАДОС, 2004. – 304 с.

14. Каше Г. А. Логопедическая работа в 1 классе вспомогательной школы. – М., 1957. – С. 25–68.

15. Кольцова М., Рузина М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг / М. М. Кольцова, М. С. Рузина. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 224 с.

16. Кузнецова Г. В. Некоторые особенности речевого развития умственно отсталых детей дошкольного возраста. // Дефектология. – 1976. – №3. – С. 78–83.

17. Лалаева Р., Серебрякова Н. Формирование лексики и грамматического строя / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова / Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников. – СПб. : СОЮЗ, 1999. – 160 с.

18. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах: Метод. пособие для учителя–логопеда. – М. : ВЛАДОС, 2001.– 224 с.

19. Лалаева Р.И. Особенности речевого развития умственно отсталых школьников / Р. И. Лалаева // Дефектология. – 2003. – №3. – С. 29-34

20. Левицкий В.Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення / В.Е. Левицкий // Актуальні питання корекційної освіти. – 2015. – Вип. 5. – С. 172–174.

21. Леонтьев А. А. Психолінгвістическіє єдиниці і породження

речевого висказывания. – М. : 1969. «Наука». – 307 с.

22. Липа В.О. Комплексний підхід до організації педагогічної корекції у вихованні і навчанні розумово відсталих дітей / В.О. Липа // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VI / Відп. ред. В.І. Співак, упорядник О.В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2006. – С. 168–172.

23. Лурия А.Р. Язык и сознание. Под ред. Хомской Е.Д. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 416 с.

24. Львов М.Р. Основы теории речи: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Академия, 2002. – 248 с.

25. Матвеева М.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навчально-методичний посібник / М.П. Матвеева, С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 164 с.

26. Миронова С.П. Методика корекційної роботи у процесі навчання дітей з вадами інтелекту/ С.П. Миронова // Імідж сучасного педагога: Науково-практичний освітньо-популярний часопис. – 2004. – № 8-9. – С. 41-47.

27. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2015. – 312 с.

28. Обухівська А. Г. Розвиток мовлення в розумово відсталих дітей у спеціальному дошкільному закладі : Науково-методичні матеріали на допомогу вчителю-дефектологу / А. Г. Обухівська // за ред. В.М. Ремажевської. – Львів : ЛОНМІО, 1997. – С. 31-37.

29. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: (Олигофренопедагогика) : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Б.П. Пузанов, Н.П. Коняева, Б.Б. Горскин и др. // Под. ред. Б.П. Пузанова. – М. : Академия, 2001. – 272 с.

30. Орфинская В. К. Развитие фонологических представлений у детей.

– Л., 1946. – 197 с.

31. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. // За заг. ред. О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 255 с.

32. Петрова В. Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. – М.: “Педагогика», 1977. – 200 с.

33. Петрова В.Г. Психология умственно отсталых школьников: Учебное пособие для студ.высш. пед. учеб. заведений / В.Г. Петрова, И.В. Белякова. – М.: Академия, 2004. – 160 с.

34. Потамошнієва О.М. Вивчення процесу лексичного розгортання при побудові висловлювання розумово відсталими учнями 1-4 класів // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип.2. – К.: Актуальна освіта, 2005. – С. 79-82

35. Потамошнієва О. М. Особливості підбору лексичного матеріалу для роботи з розумово відсталими учнями молодших класів / О. М. Потамошнієва, О. В. Ревуцька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. – 2010. - Вип. 15. - С. 299-302.

36. Подласый И.П. Курс лекций по коррекционной педагогике : Учеб. пособие для студ. сред. спец. учеб. заведений / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 352 с.

37. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія : навчальний посібник / За ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – 220 с.

38. Савченко А.М. Методика виправлення вад вимови фонем / А.М. Савченко – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 160 с.

39. Синельник М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови: підруч. / А. М. Богуш, Н. М. Гавриш / [за ред.А. М. Богуш]. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.

40. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В.М.Синьов. – Частина I. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.
41. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / В.М. Синьов. – Частина II. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.
42. Смирнова Л. А. Нарушение понимания речи у младших умственно отсталых дошкольников // Дефектология. – С. 19–24.
43. Соботович Е. Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – Киев: ІЗМН, 1995. – 203 с.
44. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическа структура речової діяльності і механізми її формування / Е. Ф. Соботович – К. : ІЗМН, 1997. – 44 с.
45. Соботович Е. Ф., Соботович І. Э. Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза // Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. – К.: 1994. – С. 271–273.
46. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції : навч.-метод. посіб. / Є. Ф. Соботович. - К. : ІСДО, 1995. - 204 с.
47. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку // Дефектологія. — 2003. — №2. — С. 2-11.
48. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / За ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. – Ч. I. – 158 с.
49. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / За ред. М.П.Матвєєвої, С.П.Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий

відділ, 2001. – Ч. II. – 140 с.

50. Стадненко Н.М. Діагностика відхилень у розумовому розвитку дітей та умови її успішного здійснення: наук.-метод. матеріали на допомогу вчителю-дефектологу / Н.М. Стадненко //за ред.. В.М. Ремажевської. – Львів: ЛОНМІО, 1997. – С.24 – 30

51. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвєєва, А.Г. Обухівська. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.

52. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников / Н.Ф. Талызина. – М. : Просвещение, 1988. – 175 с

53. Тищенко В.В. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним розумовим розвитком / В. В. Тищенко // Бондар В. І., Данілавичюте Е.А., Засенко В.В., Соботович Є.Ф. Теорія та практика сучасної логопедії. Збірники наукових праць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studmed.ru/docs/document4546?view=4&page=3>.

54. Шахнарович А. М., Юрьева Н. М. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи – М.: Наука, 1990. – 167 с.

55. Шаховская С.Н. Развитие словаря в системе работы при общем недоразвитии речи// Психолінгвістика и современная логопедия / С.Н. Шаховская /Под редакцией Л. Б. Халиловой. - М., 1997.

56. Швачкин Н. Х. Развитие фонематического восприятия речи в раннем возрасте // Известия АПН РСФСР. – 1948. – №13. – С. 101–133.

57. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л.М. Шипицына. – СПб. : Речь, 2005. – 477 с.

58. Юодрайтис А. Особенности припоминания умственно отсталыми школьниками непреднамеренно запоминавшегося словесного материала // Дефектология. – 1980. – №5. – С. 20–25.